

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Linnea Jakobsson

Den sista vapenattrappen
En analys av rättsfallet NJA 2023 s. 393 och
otjänliga försök

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT23

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
SUMMARY	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Metod och perspektiv	5
1.4 Material och forskningsläge	7
1.5 Avgränsningar	8
1.6 Disposition.....	9
2 FÖRSÖK TILL BROTT	11
2.1 Rekvisitet tillfälliga omständigheter	11
2.1.1 Det straffbara området enligt lagförarbetena.....	12
2.1.2 Det straffbara området enligt HD.....	13
2.1.3 Hovrätternas tillämpning i fyra fall.....	16
3 NJA 2023 S. 393 VAPENATTRAPPEN	18
3.1 Bakgrund.....	18
3.2 Olika utfall i underinstanserna	18
3.3 HD:s ställningstaganden	19
4 DISKUSSION OCH SLUTSATSER	21
4.1 Har rättsläget förändrats?.....	21
4.1.1 De gemensamma dragen i de tidiga prejudikaten.....	22
4.1.2 De två linjerna i efterdyningarna av Säkerhetsdörren	23
4.1.3 Det klarlagda rättsläget och Vapenattrappens räckvidd	24
4.1.4 Vapenattrappen mot bakgrund av ett rättssäkerhetsperspektiv	25
4.2 Slutsatser	26
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	28

Sammanfattning

I den här uppsatsen redogör jag för den svenska straffbestämmelsen om försök till brott i 23 kap. 1 § brottsbalken (BrB). Jag har inriktat mig på straffbara gärningar där faran är utesluten för fullbordat brott endast på grund av tillfälliga omständigheter. Så kallade *otjänliga försök* har diskuterats i doktrin sedan bestämmelsen, i sin nuvarande form, infördes på 1940-talet. Hur rekvisitet *tillfälliga omständigheter* ska förstås, är inte helt enkelt att fastslå.

Det senaste bidraget till rättsutvecklingen på området är en dom som meddelades i april år 2023 och som kallas för *Vapenattrappen*. Rättsfallet i Högsta domstolen (HD) belyser särskilt vad som gäller för de typer av försöksbrott som inte kan fullbordas till följd av att polis eller tullpersonal ingriper genom att byta ut eller undanskaffa ett brottsobjekt. Syftet med uppsatsen är att klarlägga om rättsfallet har förändrat rättsläget.

Efter en analys av tidigare lagtext, prejudikat, lagförarbeten, doktrin och ett antal hovrättsdomar kan jag dra slutsatsen att HD, i stället för att förändra rättsläget, har klargjort vad som är gällande rätt.

HD har i sin dom bekräftat att förhållandet mellan tidpunkten för otjänlighetens inträde och tidpunkten för formuleringen av uppsåt har betydelse för om gärningen ska anses vara ett straffbart försök eller inte. Jag argumenterar för att sambandet har spelat roll även i HD:s tidigare prejudikat som meddelades på 1980- och 1990-talet. Jag argumenterar dessutom för att en dom från år 2003, som talar för en annan riktning i HD:s praxis, har ett begränsat tillämpningsområde.

Mot bakgrund av ett rättssäkerhetsperspektiv konstaterar jag också att utgången i målet *Vapenattrappen*, i det långa loppet, skulle kunna bidra till att främja rättssäkerheten i Sverige när det kommer till kriminaliseringen av otjänliga försök.

Summary

In this essay, I show how attempted crimes, in chapter 23 article 1 of the Penal Code, are regulated. The paragraph in question regulates acts where the danger of the completion of the offence is precluded only by temporary circumstances. So-called *unserviceable attempts* have been debated in literature of jurisprudence since the law came into existence in the 1940s. It is not an easy task to conclude what the necessary prerequisite of *temporary circumstances* entails.

The latest contribution to the development of the law, in this subject, is a judgment that was pronounced in April 2023 called *Vapenattrappen* (the Weapon Replica). The Supreme Court's legal case highlights, in particular, the types of attempted crimes that cannot be completed because of police or customs personnel intervening by disposing of, or exchanging, a criminal object. Thus, the purpose of this essay is to clarify whether the verdict has changed the legal position on unserviceable attempts.

The analysis of text of law, precedents, legislative history, literature of jurisprudence, and a few judgments pronounced in the Courts of Appeal, leads up to the conclusion that instead of changing the legal position, the Supreme Court has clarified the content of the law.

The Supreme Court has in its verdict confirmed that the relationship between the moment in time when the attempt becomes unserviceable, and the point when the intent emerges, is crucial when deciding if the act is punishable or not. I argue that this relationship has been important in the Supreme Court's precedents from the 1980s and 1990s. Furthermore, I argue that a judgment from the year 2003, related to a different direction of the court practice, should only be applied to other cases to a limited extent.

When analyzing *Vapenattrappen*, I further conclude that the long-term effects of the verdict works to promote rule of law in Sweden with regards to criminalization of attempted crimes.

Förkortningar

Brottsbalken	BrB
Högsta domstolen	HD
Statens offentliga utredningar	SOU

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I mars år 2021 beslagtogs polisen två helautomatiska automatkarbiner och en skarpladdad halvautomatisk pistol med tillhörande magasin och ammunition i ett förråd i Södertälje. Fyra månader senare anlände två män till utrymmet, i vilket polisen bytt ut de äkta vapnen mot en vapenattrapp.¹

I april år 2023 meddelade HD dom i målet. Männen frikändes från åtal för försök till synnerligen grovt vapenbrott respektive medhjälp till försök till synnerligen grovt vapenbrott.² Prejudikatet väckte stor uppmärksamhet. I Dagens Nyheter beklagade ledarredaktionen rättsutvecklingen med hänvisning till enskilda uttalanden från yrkesverksamma inom rättsväsendet. En polis, en kammaråklagare och en försvarsadvokat sammanfattade rättsläget på liknande sätt; att vi kommer att få se fler friande domar framöver i denna typ av mål.³

Det är här mitt intresse för det otjänliga försöksbrottet väcks. Opinionsbildare har visserligen till uppgift att uttrycka sig slagkraftigt och bestämt, vilket ledaren i Dagens Nyheter är ett bra exempel på. Rättsvetare och jurister däremot, bör tolka nya prejudikat med eftertanke.

Rättsfallet, som kallas *Vapenattrappen*, är inte unikt i bemärkelsen att polisen har börjat använda sig av en ny metod i brottsbekämpningen. Tvärtom finns det flera exempel på fall där myndighetsanställda har ingripit och bytt ut exempelvis narkotika mot mjöl eller funktionsdugliga vapen mot vapenattrapper.⁴ Det finns därför goda skäl att utreda om domen har ändrat rättsläget och i sådant fall, på vilket sätt.

¹ NJA 2023 s. 393.

² NJA 2023 s. 393.

³ Dagens Nyheter (2023), 'Ledare: Tapp till kryphålet som släpper igenom brottslingar', 2023-05-28.

⁴ RH 2007:61; Svea hovrätt, dom 2020-05-19 i mål B 11532-19.

1.2 Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med uppsatsen är att klarlägga om rättsläget beträffande otjänliga försök har förändrats efter rättsfallet *Vapenattrappen*. Utgångspunkten i utredningen är otjänliga försök som föranleds av en myndighets ingripande åtgärder.

För att uppnå syftet har jag för avsikt att redogöra för vad som utgör ett straffbart otjänligt försök enligt 23 kap. 1 § BrB. Dessutom är det av intresse att analysera några utvalda hovrättsdomar för att visa exempel på hur regleringen av otjänliga försök har tillämpats i praxis innan *Vapenattrappen* meddelades.

För att uppfylla syftet har jag en huvudfrågeställning och tre underfrågeställningar.

Huvudfrågeställning: Har rättsfallet *Vapenattrappen* förändrat rättsläget?

1. Hur regleras straffbara otjänliga försök i svensk rätt?
2. Hur har hovrätterna dömt i mål rörande otjänliga försök innan *Vapenattrappen* meddelades?
3. Vilka ställningstaganden gör HD i *Vapenattrappen*?

1.3 Metod och perspektiv

För att ta reda på hur straffbara otjänliga försök regleras i svensk rätt samt vilka ställningstaganden HD gör i målet *Vapenattrappen*, så måste innehållet i gällande rätt utredas.

En bra utgångspunkt för en sådan undersökning är den rättsdogmatiska metoden. Kärnan i rättsdogmatiken är att analysera och söka svar i de allmänt accepterade rättskällorna.⁵ Visserligen råder det inte alltid konsensus bland

⁵ Kleineman (2018) s. 21.

rättsvetare när det kommer till vilken tyngd som ska tillmätas vilka rättskällor. Prejudikat och lagstiftning uppfattas dock ha särskild auktoritet.⁶

Till att börja med ska jag både läsa och tolka lagtext. I mitt fall är 23 kap. 1 § BrB den relevanta lagbestämmelsen. Dessutom finns det anledning att ta del av lagförarbeten till försöksbestämmelsen i syfte att närmare förstå hur lagstiftaren har resonerat. Det är givetvis också av betydelse att jag analyserar prejudikatet i domen *Vapenattrappen* för att kunna fastslå gällande rätt, tillsammans med ett urval av HD:s övriga prejudikat som behandlar otjänliga försök. I min analys av gällande rätt väljer jag även att lyfta argument presenterade i juridisk litteratur av framstående jurister på området. Det ska också tilläggas att jag kommer att läsa rättsreglerna med den restriktivitet som krävs mot bakgrund av legalitetsprincipen.⁷

För att besvara min frågeställning om hur hovrätterna har dömt i mål rörande otjänliga försök innan *Vapenattrappen* meddelades, så passar det mindre väl att ta del av de allmänt accepterade rättskällorna. Domar från hovrätterna utgör inte en rättskälla enligt en strikt rättskällelära,⁸ men är likväl intressanta ur en empirisk synvinkel för att slå fast hur det otjänliga försöksbrottet har tillämpats i praxis. Jag avser därför att tolka ett urval av hovrätternas domar som meddelats i närtid.

Först när jag i min diskussion har jämfört HD:s ställningstaganden i *Vapenattrappen* med lag, lagförarbeten och övriga prejudikat på området, kan jag till sist dra en slutsats kring om rättsläget har förändrats eller inte.

Diskussionen kommer att föras mot bakgrund av ett rättssäkerhetsperspektiv. Jag kommer att använda mig av Jareborgs begreppsdefinition vad gäller termen rättssäkerhet eftersom den är skriven i en straffrättslig juridisk kontext.

⁶ Kleineman (2018) s. 33.

⁷ Kleineman (2018) s. 31.

⁸ Jfr Munck (2014) s. 205.

Jareborg har beskrivit rättssäkerhet i termer av ”förutsebarhet rörande rättsliga beslut”.⁹ Att beslutet dessutom har stöd i lag, är ett av flera viktiga krav för att uppnå eller främja rättssäkerheten.¹⁰

1.4 Material och forskningsläge

Det allmänna försöksbrottet och det straffbara området med särskilt fokus på otjänliga försök har debatterats rikligt i litteraturen. Det finns flera betydelsefulla namn inom den rättsvetenskapliga doktrinen. Suzanne Wennberg gav år 2010 ut *Försök till brott*; en andra upplaga av hennes verk från år 1985.¹¹ Wennberg har också bidragit med flera artiklar om otjänliga försök i *Svensk Juristtidning*.¹²

Petter Asp har behandlat försöksbrottet i sin nya bok *De osjälvständiga brottsformerna* från år 2021.¹³ Asp har dessutom bl.a. skrivit artiklar i *Svensk Juristtidning* om straffrättslig praxis och ställt upp de allmänna förutsättningarna för försöksbrottet tillsammans med Magnus Ulväng och Nils Jareborg i *Kriminalrättens grunder* från år 2013.¹⁴

Nils Jareborg har behandlat otjänliga försök i bl.a. läroboken *Allmän kriminalrätt* från år 2001 och den tidigare utgåvan *Straffrättens ansvarslära* från år 1994. Ivar Strahl har också bidragit till rättsutvecklingen på området, före de andra författarnas tid, i verket *Allmän straffrätt i vad angår brotten* från år 1976.¹⁵

Rättsfallet *Vapenattrappen* har tidigare analyserats i den senaste versionen av kommentaren till brottsbalken, utgiven av Norstedts Juridik, författad av Agneta Bäcklund m.fl.¹⁶

⁹ Jareborg (2011) s. 113.

¹⁰ Jareborg (2011) s. 113.

¹¹ Wennberg (2010).

¹² Se Wennberg (1986).

¹³ Asp (2021).

¹⁴ Se Asp (2010); Asp och Ulväng och Jareborg (2013).

¹⁵ Jareborg (2001); Jareborg (1994); Strahl (1976).

¹⁶ Bäcklund m.fl., Brottsbalken: En kommentar (2023-11-24, version 23, JUNO) 23 kap. 1 § under Farebedömningen.

Jag har gjort ett urval bland relevanta rättsfall och prejudikat på området, från år 1985 och framåt, som ryms inom ramen för uppsatsens syfte. För att få en översikt har jag använt mig av Asps lista med rättsfall som berör den allmänna regleringen om försök.¹⁷ För att vidare kunna sälla bland ett stort antal hovrättsdomar så har jag valt ut några relevanta mål i närtid, efter år 2003 och framåt, med varierande utfall. Jag har huvudsakligen läst de hovrättsdomar som underinstanserna i målet *Vapenattrappen* använt i sin argumentation.¹⁸

Förutom litteratur och rättsfall så har jag läst lagförarbetena till 23 kap. 1 § BrB. Eftersom försöksbestämmelsen bara har genomgått små förändringar sedan den trädde i kraft på 1940-talet, så är det främst propositionen från år 1942 och en statlig offentlig utredning (SOU) från år 1940 som jag har tagit del av.¹⁹

1.5 Avgränsningar

Inom ramen för uppsatsens syfte har jag inte haft möjlighet att titta närmare på de allmänna förutsättningarna för försöksbrottet, däribland försökspunkten och bedömningen av uppsåt. Mitt fokus i den allmänna försöksbestämmelsen, 23 kap. 1 § BrB, har varit rekvisitet tillfälliga omständigheter.

Av utrymmesskäl har jag begränsat min analys av rättsfallet *Vapenattrappen*. Jag har valt att enbart fokusera på det renodlade försöksbrottet och kommer därför att bortse från huvudbrottet synnerligen grovt vapenbrott samt åtalspunkten om medhjälp till försök. Domstolarnas bedömning av de tilltalades ansvar för övriga brott, kommer inte heller att tas med. Detsamma gäller domstolarnas bestämning av påföljd.

Det finns flera relevanta prejudikat på området som inte ryms inom ramen för min framställning. *Brobyfallet*²⁰ är ett av flera rättsfall som är omskrivet i

¹⁷ Asp (2021) s. 35.

¹⁸ Södertälje tingsrätt, dom 2022-05-20 i mål B 1951-21 och B 2774-21; Svea hovrätt, dom 2022-09-06 i mål B 6390-22.

¹⁹ Asp (2021) s. 34; Wennberg (2010) s. 15; prop. 1942:4; SOU 1940:19.

²⁰ NJA 1956 B 6.

litteraturen. Målet kommer inte att nämnas vidare. Det finns argument i litteraturen för att HD skulle bedöma fallet annorlunda i dag.²¹

1.6 Disposition

I det inledande avsnittet har jag presenterat det innehåll som utgör ramen för uppsatsen; nämligen syfte och frågeställningar, metod och perspektiv samt material, forskningsläge och avgränsningar.

Det andra avsnittet inleds i stycke 2.1 med en redogörelse för försöksbestämelsen och rekvisitet tillfälliga omständigheter. I stycke 2.1.1 samt i efterföljande del 2.1.2 presenterar jag resonemangen i lagförarbetena samt några utvalda rättsfall från HD, i ett försök att ringa in var straffbarheten börjar och slutar beträffande otjänliga försök. I de inledande styckena i avsnitt 2 har jag alltså för avsikt att besvara underfrågeställning 1 om hur straffbara otjänliga försök regleras i svensk rätt. I del 2.1.3 redogör jag för fyra domar som har avgjorts i hovrätterna och som utgör exempel på hur regleringen om otjänliga försök har tillämpats i praxis. Här besvaras underfrågeställning 2.

I det tredje avsnittet avser jag att besvara underfrågeställning 3 om vilka ställningstaganden HD har gjort i rättsfallet *Vapenattrappen*. Stycke 3.1 inleds med en redogörelse för omständigheterna i målet. Därefter presenterar jag tingsrättens respektive hovrättens resonemang och slutsatser. I det avslutande stycket 3.2 lyfter jag centrala delar från HD:s domskäl.

I det fjärde avsnittet förs en diskussion genom vilken jag besvarar huvudfrågeställningen; om rättsläget har förändrats efter målet *Vapenattrappen*. Avsnittet är, för tydlighetens skull, uppdelat i fyra underavsnitt. I stycke 4.1.1 analyserar jag tre tidigare prejudikat från HD och vilka likheter som rättsfallen delar med varandra. I den efterföljande delen 4.1.2 förklarar jag vilka effekter ett rättsfall från år 2003 har medfört i HD:s praxis. Först i stycke 4.1.3 landar jag i slutsatsen att rättsläget inte har förändrats och beskriver, något

²¹ Wennberg (2010) s. 223.

kortfattat, *Vapenattrappens* räckvidd. I den avslutande delen 4.1.4 sammanfattar jag hur HD:s dom kan läsas mot bakgrund av ett rättssäkerhetsperspektiv. I stycke 4.2 konkretiserar jag mina slutsatser.

2 Försök till brott

2.1 Rekvisitet tillfälliga omständigheter

Försöksbestämmelsen har till sin utformning bara genomgått små förändringar sedan den infördes år 1942.²² För försöksbrott enligt 23 kap. 1 § BrB straffas i dag den som har påbörjat utförandet av ett visst brott utan att detta har kommit till fullbordan. Dessutom finns det ett krav på att fara förelegat för att handlingen skulle komma att leda till brottets fullbordan eller att sådan fara varit utesluten endast på grund av *tillfälliga omständigheter*.

Försök som straffbeläggs, trots att faran varit utesluten endast på grund av en tillfällighet, kallas för *otjänliga försök*.²³ Att faran har varit utesluten innebär också att försöket, redan från början, saknat utsikter för att någonsin kunna bli framgångsrikt.²⁴

I litteraturen brukar rättsvetare skilja mellan de fall där gärningspersonen använder sig av ett otjänligt medel och de fall där gärningspersonen riktar in sig på ett otjänligt angreppsobjekt. Asp, Ulväng och Jareborg har gett exempel på otjänliga medel respektive otjänliga objekt som, enligt min mening, bör betraktas som extraordinära ur ett rättsligt perspektiv; att försöka döda genom trolldomsbesvärjelser eller att rikta sitt angrepp mot en person som redan har gått bort.²⁵

Rekvisitet tillfälliga omständigheter har vållat en hel del bekymmer i den straffrättsliga doktrinen då rättsvetare har tagit sig an uppgiften att ringa in vad som är straffbart.²⁶ För att utreda närmare vad som utgör en tillfällig omständighet i svensk rätt, får svar sökas i lagförarbeten, doktrin och praxis.

²² Asp (2021) s. 34; Wennberg (2010) s. 15; Bäcklund m.fl., Brottsbalken: En kommentar (2023-11-24, version 23, JUNO) 23 kap. 1 § under Bakgrund.

²³ Strahl (1976) s. 219.

²⁴ Wennberg (2010) s. 203.

²⁵ Asp och Ulväng och Jareborg (2013) s. 407.

²⁶ Jareborg (2001) s. 386; jfr Strahl (1976) s. 219.

2.1.1 Det straffbara området enligt lagförarbetena

Det är framför allt två lagförarbeten som är relevanta för att förstå motiven till försöksbestämmelsen; en offentlig utredning från år 1940 och en proposition från år 1942.²⁷ Bergendals resonemang i den statliga utredningen visar att en diskussion om otjänliga försök allt som oftast utmynnar i principiella ställningstaganden om den subjektiva respektive objektiva försöksläran.²⁸ En lagstiftning med en tillspetsad subjektiv lära som grund, skulle enbart bestraffa den brottsliga viljan med följden att det straffbara området skulle bli överskådligt.²⁹ Bergendal har ifrågasatt lämpligheten av en sådan utveckling i förhållande till den svenska rättsuppfattningen.³⁰

I stället finns det, enligt min mening, element av respektive läror i Bergendals resonemang om straffbara otjänliga försök. Bergendal har anfört att ett försök bör vara straffbart om en utomstående, som känner till gärningspersonens uppsåt, bedömer gärningen som straffvärd. Om personen dessutom, genom sin erfarenhet, betraktar situationen som sådan, att det har förelegat en övervägande sannolikhet för att den brottsliga effekten skulle inträffa, så är gärningen också straffvärd.³¹ I det föregående resonemanget betonas uppsåtet eller *viljan* och i den andra satsen bedöms sannolikheten, det vill säga faran eller *gärningen* som sådan.

I propositionen har resonemanget vidareutvecklats. Departementschefen har nämligen också uppmärksammat risken för en alltför vidsträckt kriminalisering. Medan Bergendal har lyft gärningens (eller gärningsmannens) farlighet som ett skäl för straffbarhet, så har departementschefen inskränkt det straffbara området genom att föreskriva att enbart sådana försök som bör tas på allvar, ska bestraffas.³²

Departementschefen har dessutom förklarat hur rekvisitet tillfälliga omständigheter (som utesluter faran) får förstås. Om en omständighet, som genom

²⁷ SOU 1940:19; prop. 1942:4; Asp (2021) s. 34–35.

²⁸ SOU 1940:19 s. 45–46.

²⁹ Wennberg (2010) s. 108; jfr Wennberg (1986) s. 366.

³⁰ SOU 1940:19 s. 46.

³¹ SOU 1940:19 s. 47.

³² SOU 1940:19 s. 22; prop. 1942:4 s. 60–61.

ett normalt bedömande från gärningsmannens synpunkt, bör betraktas som tillfällig, så är försöket straffbart. Om det misslyckade resultatet däremot föregås av en djupgående brist i brottsplanen, då är försöket straffritt.³³

2.1.2 Det straffbara området enligt HD

Åsikterna i doktrin har gått isär beträffande frågan om gränsdragningen för det straffbelagda området bör uppfattas som klar eller otydlig.³⁴ Strahl har tidigare anfört att det alltid kommer att uppstå situationer som väcker tvivel.³⁵ HD har, genom ett antal rättsfall, tagit sig an uppgiften att närma sig frågan om vad som är straffbart.

I rättsfallet *De tomma resväskorna* från år 1985 dömdes två män för försök till grov stöld, trots att de tillgripna väskorna inte innehöll de ädelstenar som de misstänkta hade uppsåt att stjäla. De tilltalade hade sedan en tid tillbaka iakttagits av polis och det tilltänkta offret ombads att lasta sin bil med tomma resväskor.³⁶ HD konstaterade att faran för brottets fullbordan var utesluten eftersom väskorna i själva verket var tömda. Brottsplanen var visserligen värd att tas på allvar. Polisens ingripande samt offrets medverkande pekades ut som en tillfällighet från de tilltalades synpunkt. Likaså det tilltänkta offrets sjukdom, som under några månaders tid förhindrat denne från att resa med ädelstenarna.³⁷

År 1990 meddelades dom i målet *Flickvännens fritagningsförsök*.³⁸ En kvinna dömdes för försök till främjande av flykt på grund av att hon hade påbörjat ett fullföljande av sin brottsplan; nämligen att frita en person som befann sig i polisarresten i Umeå. HD konstaterade att faran för brottets fullbordan var utesluten eftersom polisen hade fattat ett beslut om besöksförbud för den intagne, samt ett beslut om att kvinnan skulle kroppsvisiteras och tas till förhör. Besluten fattades med anledning av ett anonymt tips som hade inkommit till polisen en kort stund tidigare. HD menade att det inte fanns någon

³³ Prop. 1942:4 s. 60–61.

³⁴ Jareborg (2001) s. 386; Asp (2021) s. 114.

³⁵ Strahl (1976) s. 222.

³⁶ NJA 1985 s. 544.

³⁷ NJA 1985 s. 544 (s. 550–552).

³⁸ NJA 1990 s. 354.

grundläggande brist i kvinnans brottsplan och att den var värd att tas på allvar. Dessutom får HD:s dom tolkas så att både det anonyma tipset och polisens beslut måste betraktas som tillfälliga omständigheter ur den tilltalades perspektiv.³⁹ Notera att HD lade vikt vid att den tilltalade hade en brottsplan, precis som i *De tomma resväskorna*. Däremot konstaterades det i *Flickvännens fritagningsförsök* även att planen inte hade befattats med några grundläggande brister.

I rättsfallet *Russinlådorna* från år 1992 dömdes fyra personer för försök till grovt narkotikabrott.⁴⁰ En av de tilltalade personerna hade enligt en uppgjord brottsplan för avsikt att ta hand om ett parti narkotika för förvaring. Kokainet hade fem dagar tidigare tagits i beslag av polis och tullpersonal. HD konstaterade att polisens upptäckt och beslag samt gripandet av den tilltalade, måste från dennes synpunkt ha varit att betrakta som en tillfällighet. Faran var inte heller utesluten på grund av brister i brottsplanen.⁴¹

Ytterligare ett viktigt ställningstagande i *Russinlådorna* var att HD satte punkt för den diskussion som berört innebörden av de inledande rekvisiten i försöksbestämmelsen; nämligen att någon ska ha *påbörjat utförandet av visst brott*. Jareborg och Wennberg har föreskrivit att rekvisiten får tolkas på så sätt att brottet måste vara existentiellt möjligt att genomföra, för att straffbarhet ska inträda.⁴² HD menade dock att uttrycket inte har någon annan betydelse än att ett straffbart försök ska avse en viss gärning.⁴³ Domen får förstås på så sätt att en sådan tolkning av lagtexten som Jareborg har presenterat, skulle innebära att en avsevärd andel otjänliga försök vore att bedöma som straffria.

Ungefär tio år senare, år 2003, meddelades dom i målet *Säkerhetsdörren*.⁴⁴ Den tilltalade dömdes för försök till dråp eftersom denne avlossat ett skott

³⁹ NJA 1990 s. 354 (s. 360); Bäcklund m.fl., *Brottsbalken: En kommentar* (2023-11-24, version 23, JUNO), 23 kap. 1 § under Farebedömningen.

⁴⁰ NJA 1992 s. 679.

⁴¹ NJA 1992 s. 679 (s. 689).

⁴² NJA 1992 s. 679 (s. 689); Jareborg (1994) s. 79–80; Wennberg (1986) s. 367–368.

⁴³ NJA 1992 s. 679 (s. 689).

⁴⁴ NJA 2003 s. 670.

inifrån en lägenhet mot en ytterdörr, bakom vilken poliser befann sig. Faran var utesluten eftersom skottet omöjligen kunde tränga igenom säkerhetsdörren. Domen får förstås på det sättet att ammunitionens styrka i förening med dörrens konstruktion var att betrakta som en tillfällig omständighet. HD menade att det hade varit antagligt för den tilltalade att skottet skulle gå igenom dörren, vid en objektiv bedömning från gärningspersonens synpunkt. HD drog slutsatsen att brottsplanen var av *farlig beskaffenhet* samt att den var värd att tas på allvar.⁴⁵

Det intressanta med *Säkerhetsdörren* är att HD inte ansåg att det bör göras en principiell skillnad mellan förevarande fall och *Russinlådorna*, *Flickvännens fritagningsförsök* och *De tomma resväskorna*. HD menade att omständigheterna som uteslutit faran i samtliga fyra fall får betraktas som slumpartade, trots att hindret mot brottets fullbordande var mer beständigt i *Säkerhetsdörren*.⁴⁶ Wennberg har i litteraturen poängterat, att det är svårt att veta vilken räckvidd prejudikatet har beträffande otjänliga objekt, eftersom rättsfallet handlar om ett otjänligt medel.⁴⁷

I domen kommenterades flera resonemang som förts i litteraturen gällande otjänliga försök.⁴⁸ Jareborg har anfört att den straffbara gärningen bör innefatta något slags risktagande och att det från en ”objektiv bedömning utifrån gärningsmannens position skall framstå som plausibelt att hans uppsåt kommer att förverkligas”.⁴⁹ Justitieråden valde intressant nog att använda sig av Jareborgs resonemang i *Säkerhetsdörren*, men uttryckte på samma gång tveksamhet angående Wennbergs tankeexperiment om handlingsalternativ.⁵⁰

Wennberg har anfört att straffbarhet inträder när gärningspersonen har valt ett otjänligt handlingsalternativ bland flera tjänliga. Det straffbara området av-

⁴⁵ NJA 2003 s. 670 (s. 681–682); Bäcklund m.fl., *Brottsbalken: En kommentar* (2023-11-24, version 23, JUNO) 23 kap. 1 § under Farebedömningen.

⁴⁶ NJA 2003 s. 670 (s. 682).

⁴⁷ Wennberg (2010) s. 214–215.

⁴⁸ NJA 2003 s. 670 (s. 681).

⁴⁹ Jareborg (2001) s. 387.

⁵⁰ NJA 2003 s. 670 (s. 681–682).

gränsas på så sätt genom att omständigheter i tid och rum byts ut i ett hypotetiskt test för att undersöka om gärningsmannen, med andra förutsättningar, skulle ha kunnat förverkliga sitt uppsåt.⁵¹ Asp har resonerat i liknande termer, men har valt att uttrycka saken annorlunda. Hans tankegång får tolkas på så sätt att den otjänlighet som är mer konstant inte ska betraktas som en tillfällig omständighet.⁵²

2.1.3 Hovrätternas tillämpning i fyra fall

Sedan *Säkerhetsdörren* meddelades har praxis spretat åt olika håll i rättsfall beträffande myndigheters ingripande som föranleder otjänlighet (samt i fall där hindret består i en liknande omständighet utanför den tilltalades kontroll).

I ett hovrättsfall från år 2007 friades en man från ansvar för försök till grovt narkotikabrott. Narkotikan i den ryggsäck som den tilltalade påträffade i en källare, hade bytts ut tio dagar tidigare av polis mot mjöl och socker. Hovrätten utgick från att den tilltalade hade gjort upp sin brottsplan i samma stund som denne hittade väskan. Vid den tidpunkten hade otjänligheten förelegat sedan flera dagar tillbaka. Hovrätten menade att fallet förhöll sig annorlunda jämfört med målet *Russinlådorna*, där det fanns en *i förväg uppgjord brottsplan*. Hovrätten konstaterade att en fällande dom i förevarande fall ”vore att utsträcka det straffbelagda området alltför långt”.⁵³

I ett fall från år 2015 resonerade hovrätten på ett liknande sätt om tidpunkten för otjänlighetens inträde i relation till utformningen av brottsplanen. Hovrätten konstaterade att polisens narkotikabeslag i det aktuella fallet genomfördes innan den tilltalade utformade sin brottsplan. Den tilltalade hade nämligen blivit erbjuden att köpa narkotikan i tiden efter det att polisen genomfört sitt beslag. Hovrätten ogillade åtalet för försök till narkotikabrott eftersom den tilltalades brottsplan hade grundläggande brister.⁵⁴ Asp har resonerat i likhet

⁵¹ Wennberg (2010) s. 212–213.

⁵² Asp (2010) s. 915–916.

⁵³ RH 2007:61; NJA 1992 s. 679.

⁵⁴ RH 2015:21.

med hovrätterna i ovanstående två fall; att det har betydelse *när i tiden* uppsåtet formuleras i relation till när otjänligheten uppstår. I de fall där uppsåtet formuleras efter det att otjänligheten inträder, så bör ansvarsfrihet följa.⁵⁵

I en senare hovrättsdom från år 2020 dömdes de tilltalade till ansvar för försök till grovt vapenbrott. Polisen hade blivit uppmärksammade på att det fanns vapen i ett soprum och fattade beslut om att genomföra en husrannsakan samt att byta ut objekten mot replikor. Nästkommande dag anlände de tilltalade till platsen. Visserligen pekade hovrätten på flera omständigheter som knöt personerna till soprummet i fråga. Däremot konstaterade hovrätten att det saknades utredning som visade att de tilltalade kände till de äkta vapnen som fanns i tiden före otjänlighetens inträde. Trots detta dömdes männen till ansvar.⁵⁶

I ett annat fall från samma år dömdes två män till ansvar för försök till stöld. Hovrätten fastställde tingsrättens domslut och anslöt sig till underrättens bedömning avseende frågan om skuld. Tingsrätten konstaterade att de tilltalade hade planerat att stjäla en motocross, som inte hade funnits på platsen för försöket. Tingsrätten resonerade inte vidare om varför motocrossen inte hade funnits på platsen eller när otjänligheten inträdde. Däremot konstaterade de, till skillnad från bedömningen i 2007 års hovrättsfall, att det fanns en i förväg uppgjord brottsplan.⁵⁷

⁵⁵ Asp (2021) s. 110–111.

⁵⁶ Svea hovrätt, dom 2020-05-19 i mål B 11532-19.

⁵⁷ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2020-07-02 i mål B 1750-20.

3 NJA 2023 s. 393

Vapenattrappen

3.1 Bakgrund

Till att börja med ska något sägas om de relevanta omständigheterna i målet. I mars år 2021 beslagtogs polisen två helautomatiska automatkarbiner och en skarpladdad halvautomatisk pistol med tillhörande magasin och ammunition i ett förråd i Södertälje. I samband med husrannsakan lät polisen placera en vapenattrapp i utrymmet samt att sätta platsen under bevakning. Fyra månader senare, den 3 augusti, anlände J.S. till platsen. Först dagen därpå återvände J.S. till förrådet, gick in och tog tag i den ditplacerade vapenattrappen. J.S. åtalades senare för försök till synnerligen grovt vapenbrott eftersom J.S., den 4 augusti, olovligen försökt inneha pistolen, magasinerna, ammunitionen och automatkarbinerna som polisen tidigare hade tagit i beslag.⁵⁸

3.2 Olika utfall i underinstanserna

Södertälje tingsrätt beslutade att frikänna J.S. från ansvar för försök till synnerligen grovt vapenbrott. Baserat på avlyssnade samtal samt utredningen i övrigt kom domstolen visserligen fram till att J.S. befann sig på platsen för att leta efter vapen. Det som däremot blev avgörande för utgången i målet var tingsrättens bedömning i rättsfrågan om hur rekvisitet tillfälliga omständigheter ska förstås.⁵⁹

Tingsrätten lyfte rättsfallet *Russinlådorna* till stöd för sin argumentation om hur det straffbara området för otjänliga försök ska bestämmas. I den aktuella domen framgår det att brottsplanen formulerades i tiden före det att beslaget av narkotika genomfördes. Södertälje tingsrätt konstaterade att det i förevarande fall var oklart när J.S. fick kännedom om vapnen och när denne formulerade en plan för att ta dem i besittning. Det saknades dessutom en koppling

⁵⁸ NJA 2023 s. 393 (p. 1–6); Södertälje tingsrätt, dom 2022-05-20 i mål B 1951-21 och B 2774-21.

⁵⁹ Södertälje tingsrätt, dom 2022-05-20 i mål B 1951-21 och B 2774-21.

mellan J.S. och förrådet i fråga. Tingsrätten beslutade därför att frikänna J.S. från ansvar för brott.⁶⁰

Svea hovrätt drog en annan slutsats och beslutade att ändra tingsrättens dom och dömde J.S. för försök till grovt vapenbrott. Hovrätten delade visserligen tingsrättens bedömning i vad som kunde anses vara utrett i målet och att fynden inte kunde kopplas till J.S. i tiden före det att de togs i beslag. De uppmärksammade också tidpunkten för otjänlighetens inträde i rättsfallet *Russinlådorna*.⁶¹

Till skillnad från tingsrätten lade Svea hovrätt dock vikt vid HD:s uttalande i målet *Säkerhetsdörren* om att det inte ska göras skillnad mellan ett fall där faran uteslutits på grund av en tillfällighet (innan brottet påbörjades) och ett fall där faran har undanröjts med anledning av ett *mer beständigt* hinder. Hovrätten konstaterade sedan att rättsläget får uppfattas som oklart och drog slutsatsen att J.S. skulle fällas till ansvar eftersom HD:s praxis inte kan läsas så, att brottsplanen måste formuleras i tiden före otjänlighetens inträde.⁶²

3.3 HD:s ställningstaganden

Både Södertälje tingsrätt och Svea hovrätt var överens om vad som kunde anses vara utrett i fallet. Det som i slutändan skiljde instansernas bedömningar åt var hur pass långtgående straffbarheten för denna typ av otjänliga försök kunde anses vara.

HD tog upp fallet och beslutade att slutgiltigt ändra hovrättens domslut och att frikänna J.S. från åtalet för försök till synnerligen grovt vapenbrott. HD beskrev att det i lagtexten saknas en tydlig vägledning för hur straffansvaret för otjänliga försök ska avgränsas.⁶³ I likhet med underinstanserna lyfte HD rättsfallen *De tomma resväskorna*, *Flickvännens fritagningsförsök* och

⁶⁰ Södertälje tingsrätt, dom 2022-05-20 i mål B 1951-21 och B 2774-21; NJA 1992 s. 679.

⁶¹ Svea hovrätt, dom 2022-09-06 i mål B 6390-22.

⁶² Svea hovrätt, dom 2022-09-06 i mål B 6390-22; NJA 2003 s. 670.

⁶³ NJA 2023 s. 393 (p. 19).

Russinlådorna samt deras likheter med varandra. I samtliga tre rättsfall har faran uteslutits under planeringsstadiet och innan försöket påbörjades.⁶⁴

Sedan förtydligade justitieråden sin ståndpunkt i rättsfrågan som har avgörande betydelse för utgången i målet; nämligen svaret på frågan om det har betydelse när i tiden uppsåtet formars i relation till när otjänligheten uppstår. HD konstaterade att det finns en *grundläggande brist i brottsplanen* om faran för brottens fullbordan har undanröjts redan innan brottsplanen har tagit form. Uttalandet får tolkas på så sätt att det är av avgörande betydelse när i tiden otjänligheten inträder. HD pekade på den begreppsliga innebörden av termerna tillfälliga omständigheter. Om en gärningsman utformar en brottsplan som aldrig skulle kunna leda till att uppsåtet förverkligas, så kan inte faran samtidigt sägas vara utesluten av en tillfällighet.⁶⁵

HD konstaterade vidare att en sådan uppfattning är i linje med tidigare rättspraxis och att avgränsningen för straffansvar dessutom kunde anses vara förenlig med legalitetsprincipen.⁶⁶

Slutsatsen kan formuleras enligt följande. I de fall där faran är utesluten på grund av att en myndighet har ingripit (eller ett fall där hindret består i en liknande omständighet utanför den tilltalades kontroll), så ska den tilltalade inte dömas till ansvar för försöksbrott, om otjänligheten inträdde i tiden före det att gärningsmannens formulerade sitt uppsåt.⁶⁷

I det aktuella fallet hade polisen beslagtagit vapnen fyra månader innan J.S. anlände till platsen. HD utgick i sin bedömning från att J.S. hade formulerat sin brottsplan i tiden efter polisens beslag och att brottets fullbordan således inte har varit utesluten på grund av tillfälliga omständigheter. Avslutningsvis drog HD slutsatsen att J.S. skulle frias från åtalspunkten för försök till synnerligen grovt vapenbrott.⁶⁸

⁶⁴ NJA 2023 s. 393 (p. 20).

⁶⁵ NJA 2023 s. 393 (p. 21).

⁶⁶ NJA 2023 s. 393 (p. 22).

⁶⁷ NJA 2023 s. 393 (p. 23).

⁶⁸ NJA 2023 s. 393 (p. 25–27).

4 Diskussion och slutsatser

4.1 Har rättsläget förändrats?

För att kunna besvara frågan om rättsläget har förändrats efter rättsfallet *Vapenattrappen*, så måste HD:s ställningstaganden i förevarande fall ställas i relation till lagtext, lagförarbeten och tidigare prejudikat på området.

I lagtexten avgränsas det straffbara området till att enbart omfatta otjänliga försök där faran varit utesluten på grund av tillfälliga omständigheter. Så långt är det straffbara området tydligt avgränsat. Lagförarbetena ger i sin tur viss ledning om hur rekvisitet tillfälliga omständigheter ska förstås. Om omständigheten betraktas som tillfällig efter ett normalt bedömande från gärningsmannens synpunkt, så är försöket straffbart. Om det misslyckade resultatet föregås av en mer djupgående brist i brottsplanen, så är försöket straffritt.

Vad som sedan kan anses utgöra en *djupgående brist i brottsplanen* ger lagförarbetena inte ett utförligt svar på. Det som är särskilt intressant i rättsfallet *Vapenattrappen* är dock att uttalandet i lagförarbetena spelar en avgörande roll i justitierådens argumentation. HD resonerar nämligen enligt följande. Om otjänligheten uppstår i tiden före det att brottsplanen har tagit form, så skulle gärningspersonens uppsåt aldrig kunna förverkligas. Om brottsplanen aldrig skulle kunna förverkligas, så kan inte heller faran i sin tur anses vara utesluten av en tillfällighet. Det misslyckade resultatet får förklaras av att det finns en mer grundläggande brist i brottsplanen.

Förhållandet mellan tidpunkten för otjänlighetens inträde och tidpunkten för formuleringen av uppsåtet uppfattar jag som avgörande för utgången i målet. Det är därför intressant att undersöka om sambandet mellan de två omständigheterna och den betydelse som relationen tillmäts i *Vapenattrappen*, är i linje med tidigare praxis på det sätt HD påstår. Alternativet skulle kunna vara att sambandet i själva verket är någonting nytt som HD tillför rätten.

4.1.1 De gemensamma dragen i de tidiga prejudikaten

Det finns flera likheter mellan de tidiga rättsfallen på området. I *De tomma resväskorna*, *Flickvännens fritagningsförsök* och *Russinlådorna* ansågs en myndighets ingripande utgöra en tillfällig omständighet. I samtliga fall fattade antingen polis eller tull beslut om att på något sätt gripa, förhöra eller kroppsvisitera den tilltalade, alternativt att beslagta eller undanskaffa brottsobjektet. Ytterligare omständigheter som HD betraktade som tillfälliga, var sådana omständigheter utanför de tilltalades kontroll; offrets medverkande och sjukdom, det anonyma tips som inlämnades till polisen samt att de tilltalade på något sätt hade blivit upptäckta av polis eller en utomstående.

I samtliga tre fall betonade HD att det har funnits en brottsplan. Något som dessutom kan utläsas i domskälen är att otjänligheten har inträtt under planeringsstadiet. Uppsåtet har med andra ord formats innan polisen har ingripit. Under den tidsperiod som förelåg innan polisens ingripande har uppsåtet alltså kunnat förverkligas. Visserligen har HD inte understrukit det tidsmässiga sambandet mellan otjänligheten och utformandet av brottsplanen. Däremot är det tydligt att omständigheterna i *Vapenattrappen* skiljer sig från de tidigare prejudikaten på denna punkt. I *Vapenattrappen* utgick nämligen HD från att den tilltalade hade formulerat sin brottsplan i tiden efter polisens beslag.

I efterspelet av *De tomma resväskorna*, *Flickvännens fritagningsförsök* och *Russinlådorna* kan det alltså utläsas ett samband mellan brottsplanen och otjänlighetens inträde, trots att det inte är något som HD konstaterar uttryckligen. Den här uppfattningen kan sägas ha ett visst stöd både i Wennbergs och Asps resonemang. Wennberg har talat i termer av handlingsalternativ och får anses ha uttryckt att det finns en avgörande skillnad mellan den otjänlighet som är mer konstant än annan otjänlighet. Asp har så tidigt som år 2021, alltså två år innan *Vapenattrappen* meddelades, bekräftat att det har betydelse för straffbarheten, när i tiden uppsåtet formas i relation till när otjänligheten inträder.

4.1.2 De två linjerna i efterdyningarna av Säkerhetsdörren

År 2003 hände något som får avgörande betydelse för riktningen i HD:s praxis. HD konstaterade i rättsfallet *Säkerhetsdörren* att det inte bör göras en principiell skillnad mellan förevarande fall och *Russinlådorna*, *Flickvännens fritagningsförsök* och *De tomma resväskorna*, eftersom omständigheterna som utesluter faran i samtliga mål får betraktas som slumpartade. Det här är givetvis ett mycket intressant uttalande från justitierådets sida eftersom det går att argumentera att omständigheterna i de tre tidigare fallen skiljer sig markant från det senare.

I *Säkerhetsdörren* bestod otjänligheten i ammunitionens styrka tillsammans med dörrens konstruktion. Till skillnad från de tidigare fallen får otjänligheten beskrivas som mer konstant. Från den tidpunkt som den tilltalade bestämmer sig för att skjuta mot dörren har det nämligen aldrig funnits en möjlighet för skottet att gå igenom. Detta fall, förklarade HD, ska jämföras med tre rättsfall, där det under en tidsperiod har funnits en möjlighet att uppsåtet förverkligas. Wennberg har uttryckt viss försiktighet när det kommer till prejudikatets räckvidd. Det finns nämligen flera omständigheter som gör fallet speciellt. Dels handlade målet om ett otjänligt medel, dels betonade HD att det var en brottsplan av farlig beskaffenhet.

I efterdyningarna av *Säkerhetsdörren* kan jag, med försiktighet, tycka mig se två linjer när det kommer till hur hovrätterna förhåller sig till tidsrelationen mellan otjänlighetens inträde och utformandet av brottsplanen. De fåtal exempel från hovrätterna som jag har lyft kan inte sägas ge en representativ bild av verkligheten. Däremot kan hovrättsdomarna utgöra belysande exempel. I rättsfallen från år 2007 och år 2015 får tidsrelationen en avgörande betydelse genom att hovrätterna understryker vad som skiljer respektive fall åt från bl.a. *Russinlådorna*. Jag uppfattar det som att hovrättsfallen är i linje med prejudikatet i *Säkerhetsdörren*, för det fall att detta kan anses ha ett snävt tillämpningsområde.

I det ena fallet från år 2020 fanns det en i förväg uppgjord brottsplan, medan det i det andra fallet inte kunde klarläggas att det fanns en sådan. Relationen mellan otjänlighetens inträde och formuleringen av uppsåt är inte en omständighet som tycks spela någon roll i de två målen. De två hovrättsfallen är i linje med tidigare rättspraxis, för det fall att *Säkerhetsdörren* anses ha ett brett tillämpningsområde.

4.1.3 Det klarlagda rättsläget och Vapenattrappens räckvidd

Om rättsläget har förändrats eller inte beror, efter min analys, på vilken räckvidd prejudikatet i *Säkerhetsdörren* får anses ha samt vilken vikt som ska läggas vid tidsrelationen mellan otjänlighetens inträde och formuleringen av uppsåt i *Russinlådorna*, *Flickvännens fritagningsförsök* och *De tomma resväskorna*.

För det första anser jag att prejudikatet i *Säkerhetsdörren* ska tillämpas i andra fall med försiktighet. Omständigheterna i fallet skiljer sig från de tidigare prejudikaten på så sätt att otjänligheten är mer beständig. HD får anses ha lagt vikt vid gärningens farlighet och att den därför bedömdes som straffvärd. Betydelsen av uttalandet om att en principiell skillnad inte ska göras mellan de olika fallen får därmed tonas ner betydligt. HD har, enligt min mening, utvidgat det straffbara området i ett fall med något säregna karaktärsdrag. *Säkerhetsdörren* bör betraktas som ett undantag, snarare än en huvudregel, gällande regleringen av otjänliga försök.

För det andra finns det en tydlig linje i de tidiga prejudikaten angående tidsrelationen mellan uppsåtet och otjänlighetens inträde. Rättsfallens likheter är något som bekräftas i såväl *Säkerhetsdörren* som i *Vapenattrappen* samt i hovrättsfallen från år 2007 och 2015. Med hänsyn till omständigheterna i de tidiga prejudikaten, *Säkerhetsdörrens* begränsade räckvidd och mot bakgrund av förarbetsuttalandena som uttrycker att försök är straffria såvitt det finns en djupgående brist i brottsplanen, så kan jag dra slutsatsen att rättsläget inte har förändrats.

Däremot är det inte sagt att rättsläget innan *Vapenattrappen* var tydligt och klart. HD får i sin dom anses ha bekräftat *Säkerhetsdörrens* begränsade räckvidd samt att en sådan tolkning av försöksbestämmelsen var ett avsteg från rådande praxis. *Vapenattrappen* klargör rättsläget på så sätt att det finns en avgörande skillnad mellan fall där gärningspersonen under sin planering har haft möjlighet att förverkliga sitt uppsåt och de fall där uppsåtet aldrig hade kunnat förverkligas.

Det är svårt att slutgiltigt avgöra vilken räckvidd prejudikatet i *Vapenattrappen* får. Är det riktigt att uttrycka saken så, att det här kanske måste vara den sista vapenattrappen som polisen använder sig av i försöket att beivra brott?

Först och främst kan det konstateras att prejudikatet i *Vapenattrappen* bör omfatta alla fall där en myndighets ingripanden föranleder otjänlighet. HD:s dom får också tolkas så att den omfattar fall där den tillfälliga omständigheten är en omständighet utanför gärningspersonens kontroll. En sådan omständighet skulle exempelvis, i linje med *De tomma resväskorna*, kunna vara ett brottsoffers sjukdom. Här öppnar HD upp för att *Vapenattrappen* skulle kunna tillämpas på ett antal fall som vi ännu inte kan se vidderarna av.

Den springande punkten är möjligen om polisens metoder att byta ut narkotika eller vapen omöjliggörs. Enligt min uppfattning och min tolkning av rättsläget kan personer fortfarande straffas för försök till brott så länge deras brottsplan kan kartläggas i tiden före otjänlighetens inträde; exempelvis genom att de tilltalade har haft kännedom om den riktiga narkotikan eller vapnen. Det innebär visserligen att åklagarsidan utmanas i bevishänsyn, däremot är det fortfarande fullt möjligt att tillämpa spaningsmetoderna.

4.1.4 Vapenattrappen mot bakgrund av ett rättssäkerhetsperspektiv

Jag läser HD:s dom mot bakgrund av ett rättssäkerhetsperspektiv och noterar särskilt att justitieråden har valt att avgränsa det straffbara området av legalitetsskäl. Jareborg har beskrivit rättssäkerhet i termer av förutsebarhet och belyser vikten av legalitet; med andra ord betydelsen av att rättsliga beslut har

stöd i lag. Att röra sig i en riktning mot den objektiva läran i bestraffandet av försök, så som jag argumenterar för att HD får anses ha gjort i *Vapenattrappen*, främjar rättssäkerheten.

I lagförarbetena uttrycktes det ett visst avståndstagande beträffande en rättsutveckling som leder till att enbart den brottsliga viljan bestraffas, eftersom det straffbara området skulle bli oöverskådligt som följd. I enlighet med lagstiftarens vilja har HD i *Vapenattrappen* valt att inte bestraffa de typer av otjänliga försök som mindre sannolikt skulle leda till att den brottsliga effekten förverkligas, eller annorlunda uttryckt, de försök som ligger längre ifrån *faran*.

Å ena sidan innebär prejudikatet förmodligen att färre personer kommer att fällas till ansvar för denna typ av otjänliga försök, vilket polis och åklagare gissningsvis betraktar som en förlust. Å andra sidan har den svenska rätten, efter *Vapenattrappen*, ett mer överskådligt straffbart område, vilket bidrar till att minska antalet fall med oförutsedda resultat.

4.2 Slutsatser

I min undersökning av den svenska försöksbestämmelsen, med särskilt fokus på otjänlighet som föranleds av myndigheters ingripanden, har jag kommit fram till att rättsfallet *Vapenattrappen* snarare har klargjort än förändrat rättsläget. HD har i stället bekräftat att en av två rådande linjer i praxis är det som ska betraktas som gällande rätt. Jag har kunnat dra den slutsatsen mot bakgrund av min analys av lagtext, lagförarbeten och tidigare prejudikat på området.

Intressant var även betydelsen av tidsrelationen mellan otjänlighetens inträde och formuleringen av uppsåt i *Vapenattrappen* och att sambandet redan går att utläsa av prejudikaten i *De tomma resväskorna*, *Flickvännens fritagningsförsök* och *Russinlådorna*. Dessutom får räckvidden av *Säkerhetsdörrens* prejudikat anses vara mycket begränsat, varför en sådan mer *beständig* otjänlighet endast i undantagsfall bör leda till en fällande dom.

Jag har även kunnat konstatera att utgången i målet *Vapenattrappen*, i det långa loppet, kan främja rättssäkerheten i Sverige. Däremot är det svårt att bestämma prejudikatets räckvidd. Vad *Vapenattrappen* kommer att betyda för polisens utredningsarbete framöver, får framtida forskning utvisa.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Offentligt tryck

Prop. 1942:4 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i vissa delar av strafflagen m.m.; given Stockholms slott den 19 december 1941.

SOU 1940:19 Förslag till ändrad lagstiftning om straff för försök till brott jämte motiv.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2023 s. 393.

NJA 2003 s. 670.

NJA 1992 s. 679.

NJA 1990 s. 354.

NJA 1985 s. 544.

NJA 1956 B 6.

Övriga domstolar

Svea hovrätt, dom 2022-09-06 i mål B 6390-22.

Södertälje tingsrätt, dom 2022-05-20 i mål B 1951-21 och B 2774-21.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2020-07-02 i mål B 1750-20.

Svea hovrätt, dom 2020-05-19 i mål B 11532-19.

Hovrätten för nedre Norrland, RH 2015:21.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, RH 2007:61.

LITTERATUR

Böcker och artiklar

Asp, Petter (2021), *De osjälvständiga brottsformerna: Försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap och) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott*. Iustus Förlag, Uppsala.

Asp, Petter & Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils (2013), *Kriminalrättens grunder*. 2 uppl., Iustus Förlag, Uppsala.

Asp, Petter (2010), 'Svensk rättspraxis.' *SvJT* s. 902–999.

Jareborg, Nils (2011), *Prolog till straffrätten*. Iustus Förlag, Uppsala.

Jareborg, Nils (2001), *Allmän kriminalrätt*. Iustus Förlag, Uppsala.

Jareborg, Nils (1994), *Straffrättens ansvarslära*. Iustus Förlag, Uppsala.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Studentlitteratur, Lund s. 21–46.

Munck, Johan (2014), 'Rättskällor förr och nu.' *Juridisk Publikation* s. 199–208.

Strahl, Ivar (1976), *Allmän straffrätt i vad angår brotten*. P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm.

Wennberg, Suzanne (2010), *Försök till brott*. 2 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Wennberg, Suzanne (1986), 'Två rättsfall angående otjänlighetsproblematiken vid försök till brott.' *SvJT* s. 366–374.

Elektroniskt material

Bäcklund, Agneta & Johansson, Stefan & Trost, Hedvig & Träskman, Per Ole & Wennberg, Suzanne & Wersäll, Fredrik, *Brottsbalken: En kommentar* (2023-11-24, version 23, JUNO).

Dagens Nyheter (2023), 'Ledare: Tapp till kryphålet som släpper igenom brottslingar.' *Dagens Nyheter* 2023-05-28, tillgänglig på hemsida: <<https://www.dn.se/ledare/tapp-till-kryphalet-som-slapper-igenom-grova-brottslingar/>> (besökt 2023-11-08).